

Nỗ lực chống tin giả, tiếp cận từ hướng đào tạo truyền thông

Hoàng Thị Hồng Hà¹, Hoàng Huy Hoàng^{2,*}

¹Trường Đại học Kinh tế - Tài chính Thành phố Hồ Chí Minh

²Trường Đại học Kinh tế Huế, Đại học Huế

TỪ KHÓA

Tin giả,
Tin sai,
Tin xuyên tạc,
Tin nguy hại,
Báo chí,
Truyền thông.

TÓM TẮT

Trong bối cảnh truyền thông số và mạng Internet, tin giả được sao chép và lan truyền với tốc độ nhanh chóng, phạm vi lớn, trên nhiều nền tảng, gây tổn hại sâu sắc, xói mòn lòng tin xã hội. Tuy nhiên, tin giả không phải là vấn đề hoàn toàn mới. Khái niệm tin giả bao gồm và không thể tránh khỏi những định kiến tồn tại song song với những thuộc tính cốt lõi của truyền thông. Tin giả thực chất là một câu chuyện cũ được hậu thuẫn bởi công nghệ mới và bùng nổ trên môi trường mạng. Các tổ chức truyền thông và các cá nhân đã nỗ lực đối phó với tin giả theo nhiều cách thức, bao gồm phương diện kỹ thuật cũng như phương diện con người. Chương trình đào tạo ngành truyền thông cần được xây dựng nhằm định hình và phát triển các kỹ năng chống tin giả, nhằm thiết lập một nền tảng vững chắc cho sự phát triển nghề nghiệp vững vàng của những người làm truyền thông trong tương lai.

1. Giới thiệu

“Tin giả” đang trở thành một loại khủng hoảng trong lĩnh vực báo chí. Vấn đề này thu hút sự chú ý của cả giới truyền thông và giới học thuật. Tuy nhiên, đây không phải một vấn đề hoàn toàn mới. Đặt trong một bối cảnh lịch sử đầy đủ hơn, tiếp cận và xem xét tính khách quan của truyền thông từ bản chất, có thể đưa đến một nhận thức chính xác hơn, điều chỉnh được cách đánh giá cũng như đề xuất được các hướng khắc phục cụ thể.

Tính khách quan của báo chí truyền thông là vấn đề lịch sử lâu đời và thường xuyên gây ra các cuộc tranh luận. Đo lường mức độ khách quan của tin tức

thực sự là một thử thách. Tùy theo từng giai đoạn và từng hệ thống đặc thù, mức độ khách quan có thể được nhấn mạnh hay bị lãng tránh, thậm chí bỏ qua. Trong bối cảnh truyền thông số và mạng Internet, tin tức được sao chép và lan truyền với tốc độ nhanh chóng và phạm vi lớn trên nhiều nền tảng, tính “giả” của thông tin trở nên nổi bật hơn, gây hại lớn hơn. Tuy nhiên, bản chất của truyền thông với các sai biệt nhất định trong suốt quy trình tiếp nhận và lan truyền thông tin vẫn là một định đề.

2. Tổng quan về tin giả và thông tin sai lệch

Thuật ngữ “tin giả” được chuyển ngữ từ tiếng

* Tác giả liên hệ. Email: hoanghuoang1503@gmail.com (Hoàng Huy Hoàng)

<https://doi.org/10.61602/jdi.2024.75.06>

Ngày nhận: 24/12/2023; Ngày chỉnh sửa: 25/01/2024; Duyệt đăng: 01/02/2024

ISSN (print): 1859-428X, ISSN (online): 2815-6234

Anh, bao gồm nhiều thuật ngữ: “fake news”, “faking news”, “fraudulent news”. Các phân loại chi tiết hơn gồm “disinformation”, “misinformation”, “malinformation”... Các định nghĩa rất đa dạng và được tiếp cận từ nhiều hướng khác nhau.

Tin giả là các thông tin không đúng sự thật, hoặc bị tác động biến đổi để gây hiểu lầm, hoặc tạo ra tác động xấu đối với một cá nhân, tổ chức hoặc xã hội. Các tin tức này được phát hành và lan truyền trên các phương tiện truyền thông dưới nhiều hình thức và mục tiêu khác nhau. Cách phân loại cơ bản bao gồm: tin sai lệch, tin đồn, tin châm biếm, tin tự sản xuất. Tuy nhiên, cách phân loại này vẫn chưa giúp xác định phạm vi tác động của các loại thông tin được đề cập ở trên.

Trong bối cảnh truyền thông hiện đại, các tin giả nhanh chóng biến đổi định dạng và tác động, tạo ra sự rối loạn cả về hình thức và nội dung thông tin. Claire Wardle và Hossein Derakhshan phân loại tin giả thành tin sai, tin xuyên tạc và tin nguy hại, cơ bản gồm hai nhóm chính: misinformation, disinformation và một nhóm tổng hợp giữa hai dạng này (Claire Wardle & Hossein Derakhshan, 2019). Cách phân loại này không chỉ tập trung vào hình thức tin mà tập trung vào phạm vi tác động truyền thông, cụ thể:

- Tin sai (misinformation): Liên kết sai hoặc nội dung gây hiểu lầm. Các cú thể vô ý lan truyền tin đồn, tuy nhiên mục tiêu không hẳn là để gây hại mà có thể do bị cuốn theo tâm lý đám đông và thiếu kiểm tra, kiểm chứng thông tin.

- Tin xuyên tạc (giao giữa misinformation và disinformation): Bối cảnh tin sai. Nội dung mạo danh hoặc nội dung nguy tạo, bịa đặt. Các trò lừa bịp có chủ đích.

- Tin nguy hại (disinformation): Có chủ đích gây hại từ đầu bằng cách rò rỉ một số thông tin cá nhân, thực hiện một số sự quấy rối, phát tán các phát ngôn gây thù hận. Thiết kế và rò rỉ thông tin riêng tư ra trước công chúng để gây tổn hại tối đa cho tổ chức hoặc cá nhân.

Như đã thấy, khái niệm tin giả bao gồm và không thể tránh khỏi những định kiến tồn tại song song với những thuộc tính cốt lõi của truyền thông. Nhiều nhà nghiên cứu đã đồng thuận rằng “Tin giả ngày nay không chỉ là cái móc gắn cho thông tin sai sự thật và gây nhầm lẫn, được nguy trang và phát tán như tin tức. Nó đã trở thành một thuật ngữ đầy cảm tính, được vũ khí hóa để làm suy yếu và làm mất uy tín của báo chí.” (Cherilyn Ireton & Julie

Posetti, 2019).

Ngay cả “bóng ma” về tin giả cũng đã được đặt vấn đề phải chăng đó chỉ là một sự dằn dặt, một bóng ma giả, nhằm làm suy giảm lòng tin của công chúng và truyền thông, nhằm thao túng sự thật. “Có phải mối quan tâm về tin giả là giả?” (Suzanne Nossel, 2017) đặt vấn đề có thể mối lo ngại về tin giả đã bị cường điệu hóa, với các kịch bản cho việc lan truyền tin giả và bôi nhọ uy tín của các phương tiện truyền thông đại chúng, dẫn đến khủng hoảng lòng tin.

Sự suy giảm niềm tin của người dùng đối với phương tiện truyền thông và thông tin trên mạng là một hậu quả trầm trọng và lâu dài của tin giả. Tình trạng rối loạn thông tin có thể gây ra hoang mang, lo lắng, và xung đột trong xã hội, gây thiệt hại cho danh tiếng của cá nhân hoặc tổ chức. Các tin xuyên tạc, tin nguy hại có thể gây hậu quả thất thoát tài sản và thiệt hại kinh tế.

3. Nỗ lực kiểm soát thông tin và chống tin giả

Tin giả thực chất là một câu chuyện cũ được hậu thuẫn bởi công nghệ mới và bùng nổ trên môi trường mạng. Huy động và thao túng thông tin là một đặc điểm của truyền thông chính trị - xã hội. Quyền nắm giữ và phát tán thông tin là một quyền lực tồn tại từ lâu trước khi báo chí hiện đại thiết lập các tiêu chuẩn định nghĩa tin như một thể loại dựa trên các quy tắc cụ thể về sự liêm chính.

Mục tiêu cuối cùng của tin vẫn là tác động vào nhận thức, quan điểm và hành vi của công chúng. Nghiên cứu “The Role of Social Media in Spreading Fake News” (Filippo Menczer, Pik-Mai Hui & Robert Proctor, 2018) thực hiện tại Đại học Indiana, Mỹ, đã tìm hiểu những phương thức các mạng xã hội như Facebook và Twitter góp phần vào việc lan truyền tin giả, và cách kiểm soát tin giả. Tập trung vào việc phân tích môi trường mạng và cơ cấu hệ thống của các luồng tin giả, bao gồm cả sự tham gia của các phương tiện truyền thông xã hội và các nhóm cộng đồng trực tuyến, nghiên cứu “The Digital Misinformation Ecosystem” (Joan Donovan & Danah Boyd, 2020) đã cho thấy sự tồn tại của một hệ thống phức tạp, gồm nhiều tác nhân và yếu tố có vai trò nhất định trong việc sản xuất, lan truyền thông tin sai lệch trên mạng. Joan Donovan và Danah Boyd đã phân tích cơ cấu và hoạt động của hệ thống này, đồng thời xem xét các tác nhân tham gia vào hệ thống, bao gồm chủ thể sản xuất tin

giả, chủ thể lan truyền, và chủ thể tiêu dùng tin giả. Tác giả đặc biệt chú ý đến vai trò của các mạng xã hội và nền tảng truyền thông xã hội trong việc lan truyền tin giả.

Nhiều nghiên cứu cập nhật gần đây đề cập đến các chiến lược đối phó với hệ thống tin giả, bao gồm việc cải thiện khả năng phát hiện, tăng cường kiến thức của người dùng, và tạo ra cơ chế kiểm duyệt và quản lý tin tức trên các nền tảng truyền thông xã hội. Để đối phó với tin giả, người tiêu dùng cần phải có khả năng phân biệt thông tin đáng tin cậy và tin giả, cũng như luôn kiểm tra và xác minh nguồn thông tin trước khi tin tưởng hoặc chia sẻ nó. Các chính phủ, tổ chức xã hội, và các nền tảng trực tuyến cũng tham gia vào việc đối phó với tin giả bằng cách thiết lập các chiến dịch giáo dục và chính trị công cộng, áp dụng quy định và công nghệ để ngăn chặn sự lan truyền của tin giả.

3.1. *Nỗ lực về kỹ thuật công nghệ*

Nhận thức rằng sự phát tán tin giả có thể gây ra thảm họa xói mòn lòng tin xã hội, các tổ chức, cá nhân đã cùng đóng góp công sức đối phó với tin giả. Về phương diện kỹ thuật, nhiều công cụ đã được đầu tư phát triển, hỗ trợ nghiên cứu, phát triển các thuật toán để xác định và ngăn chặn tin giả.

Một số trang web và công cụ đang được sử dụng hiện nay gồm:

- Snopes (www.snopes.com) chuyên về kiểm tra thông tin và tin tức giả mạo, phân loại các tin đồn và tin giả từ nhiều nguồn khác nhau.

- FactCheck.org (www.factcheck.org) chuyên kiểm tra tin tức và tuyên bố chính trị.

- PolitiFact (www.politifact.com) chuyên về việc kiểm tra tuyên bố và thông tin liên quan đến chính trị, nổi tiếng với hệ thống “Máy tính PolitiFact” xếp hạng tính chính xác của các tuyên bố chính trị.

- Fact-Checking Organizations là nhóm các tổ chức truyền thông liên quốc gia cung cấp dịch vụ kiểm tra tin giả, bao gồm AFP Fact Check, BBC Reality Check, và The Washington Post Fact Checker.

- TinEye (www.tineye.com) hoặc Google Reverse Image Search cho phép tìm kiếm hình ảnh ngược (reverse image search) trên internet, giúp xác minh nguồn gốc hoặc quá trình sử dụng của hình ảnh.

- Hoaxy (hoaxy.iuni.iu.edu): công cụ phân tích dữ liệu mạng xã hội giúp theo dõi sự lan truyền của thông tin trên mạng xã hội và xem xét mức độ phổ

biến của các tin tức.

Sự phát triển của công nghệ sản xuất và phát tán tin giả là một thách thức đối với nguồn lực của bất kỳ tổ chức nào. Do đó, cũng không có công cụ nào là hoàn hảo và kiểm tra 100% chính xác. Tuy nhiên, nhiều công cụ kiểm tra và so sánh từ nhiều nguồn có thể đánh giá tính xác thực của thông tin. Vấn đề còn lại là thời gian kiểm chứng và xác định, vốn tỷ lệ nghịch với tốc độ lan truyền của tin giả. Vậy nên, bên cạnh các nỗ lực về kỹ thuật công nghệ, các nỗ lực về đội ngũ chuyên gia, về khả năng thẩm định của người thật luôn luôn là một hướng đầu tư phát triển của các hệ thống truyền thông báo chí.

3.2. *Nỗ lực về con người*

Tòa soạn và các tổ chức truyền thông chịu trách nhiệm lớn trong việc đảm bảo thông tin đáng tin cậy cho độc giả và xã hội. Đối với họ, việc kiểm tra và phát hiện tin giả là một phần quan trọng để bảo vệ uy tín và niềm tin của mình. Liên quan đến trách nhiệm kiểm tra tin tức và đảm bảo tính xác thực của thông tin đăng tải, các tòa soạn báo và trang web tin tức đã xây dựng các quy trình chặt chẽ nhằm kiểm tra tin giả. Các quy trình có thể được thực hiện đồng thời hoặc chọn lọc tùy theo mức độ tác động của thông tin.

- Kiểm tra nguồn gốc thông tin: Tòa soạn có trách nhiệm xác minh, tìm hiểu, kiểm tra chéo nguồn tin. Trong nhiều trường hợp, tòa soạn báo liên hệ trực tiếp với nguồn tin để xác minh sự chính xác.

- Kiểm tra động cơ của người hoặc tổ chức cung cấp thông tin, lợi ích hoặc mục tiêu liên quan đến việc lan truyền thông tin. Nếu có, tòa soạn tiếp tục cân nhắc mức độ độc lập của nguồn tin.

- Kiểm tra bằng chứng liên quan đến thông tin bằng các nguồn thứ cấp hoặc kiểm tra các dữ liệu khác để xác minh thông tin.

- Sử dụng các công cụ kiểm tra tin giả trực tuyến để kiểm tra sự chính xác của thông tin. Các công cụ này có thể giúp phát hiện các mô thức mẫu và đặc điểm của tin giả.

- Thông báo lỗi và sửa chữa: Nếu phát hiện thông tin không chính xác sau khi đã đăng tải, tòa soạn sửa lỗi ngay lập tức kèm theo lời xin lỗi hoặc giải thích về sự việc.

- Đào tạo nhân viên kiểm tra tin giả và xác minh thông tin để đảm bảo chất lượng tin tức. Trên tất cả, yếu tố con người là mấu chốt cơ bản của việc cung cấp thông tin có chất lượng và có trách nhiệm

xã hội. Yêu cầu về tổ chức toà soạn trong bối cảnh mới đặt ra nhiệm vụ cho hệ thống đào tạo báo chí truyền thông.

Bảo vệ môi trường thông tin, nâng cao tính tin cậy của các phương tiện truyền thông và xây dựng nhận thức cho công chúng không chỉ là nhiệm vụ riêng của các phóng viên. Đó còn là nhiệm vụ của hệ thống truyền thông quốc gia. Song song với nỗ lực của các tòa soạn, các nhiệm vụ chung cũng được chia sẻ và thực hiện trong toàn bộ hệ thống. Đối phó với tin giả là một nhiệm vụ khó khăn, nhưng có thể thực hiện được thông qua sự hợp tác của cộng đồng trực tuyến và sự chấp nhận của các nguyên tắc cơ bản của việc kiểm tra thông tin và phân loại tin giả.

4. Đào tạo truyền thông trong bối cảnh chống tin giả

Ý thức về chống tin giả đi liền với trách nhiệm và đạo đức nghề nghiệp của người làm truyền thông. Vì vậy, chương trình đào tạo ngành truyền thông cũng như các ngành gần trong lĩnh vực này cần được xây dựng với các module kiến thức và kỹ năng nghề nghiệp phù hợp, nhằm giúp người học định hình và phát triển các kỹ năng phân biệt thông tin đúng và thông tin giả.

Trong khuôn khổ chương trình ngành Công nghệ Truyền thông, ngành Truyền thông đa phương tiện và ngành Quan hệ công chúng tại trường Đại học Kinh tế - Tài chính Thành phố Hồ Chí Minh - UEF, nền tảng thông tin cũng như kỹ năng chống tin giả đã được cụ thể hoá thành các module trong nhiều học phần. Các học phần này được hệ thống hoá, hỗ trợ lẫn nhau trong việc thiết lập nhận thức, trách nhiệm nghề nghiệp và kỹ năng phòng chống tin giả.

Các học phần về lý thuyết truyền thông, phương tiện truyền thông chính thống đóng vai trò nền tảng, định hướng người học tìm kiếm thông tin từ các nguồn đáng tin cậy như báo chí, truyền hình và trang web tin tức uy tín.

Các Học phần về Phân tích dữ liệu truyền thông tập trung vào kiểm tra nguồn gốc thông tin, xác minh thông tin từ các nguồn đáng tin cậy, sử dụng công cụ kiểm tra, phân loại tin giả. Sử dụng quy tắc tư duy kỹ thuật: Sử dụng quy tắc “SMELL test” (Source, Motive, Evidence, Logic, and Left out) để kiểm tra tính đáng tin cậy của thông tin. Kiểm tra nguồn gốc, động cơ, bằng chứng, logic và thông tin còn bị thiếu.

Các học phần về Mạng xã hội và Truyền thông

tương tác tập trung vào các hành vi người dùng, xu hướng mạng xã hội, báo cáo và chia sẻ. Mạng lưới xã hội của cá nhân là một thành tố quan trọng. Người học được đào tạo để tổ chức, duy trì các chiến dịch và cung cấp kỹ năng nền tảng, giáo dục người dùng tránh chia sẻ trước khi kiểm tra tính đáng tin cậy của thông tin, tránh lạm dụng mạng xã hội.

Song song với các module lý thuyết là tổ chức các chiến dịch hoạt động giúp người học trở nên nhạy bén hơn trong việc xác định tin giả. Các hoạt động thực tiễn được tổ chức đa dạng và gắn liền với thực tế. Một số mô hình đã thành công gồm: các workshop về phân biệt thông tin, cách nhận biết thông tin đáng tin cậy và tin giả, giúp người học hiểu về các đặc điểm của tin giả và cách nhận biết chúng; các workshop hướng dẫn kiểm tra và xác minh nguồn tin thông qua trang web tin tức uy tín, cơ quan báo chí, hoặc tổ chức nổi tiếng. Song song là thiết kế trò chơi câu đố, trắc nghiệm, hoặc kịch bản tương tác giúp người học áp dụng kiến thức và kỹ năng phát hiện tin giả một cách thú vị và hiệu quả. Ở mức độ cao hơn, tạo các nhóm cộng đồng, diễn đàn và thảo luận trực tuyến để người học có thể chia sẻ thông tin và thể hiện quan điểm về các trường hợp cụ thể, khuyến khích sự tương tác để họ học hỏi từ nhau và từ các chuyên gia.

Tính cập nhật nhanh chóng của lĩnh vực truyền thông được phản ánh vào công nghệ đào tạo, thông qua việc mời các chuyên gia trong lĩnh vực thông tin, truyền thông để chia sẻ kiến thức và kinh nghiệm của họ, cung cấp tài nguyên như sách, bài viết, video để người học có thể tự học và nâng cao kiến thức.

5. Kết luận

Đào tạo báo chí theo hướng truyền thông, với các mô hình tin bài và các định dạng cổ điển về nội dung có thể đang đứng trước những thách thức đáng kể, khi hầu hết các định dạng đó đều có thể bị AI chuyển thành các mô thức mẫu để sản xuất tin giả. Một lần nữa, báo chí hiện đại đang đối mặt với cuộc tranh luận cũ dưới những màu sắc và chất liệu thực tế có phần khác biệt hơn. Câu hỏi được đặt ra là: liệu người làm truyền thông, với tất cả những cảm xúc, trải nghiệm và quan điểm cá nhân, có phải là một vũ khí chống lại các tin giả, hay người làm truyền thông phải tự giữ một khoảng cách để đảm bảo tính khách quan của sản phẩm báo chí truyền thông? Duy trì cuộc tranh luận này cũng là một hình thức để tìm kiếm những giải pháp mới cho việc chống lại

tin giả và các định kiến.

Thế kỷ 21 đã chứng kiến sự vũ khí hóa thông tin ở quy mô vô tiền khoáng hậu. Công nghệ mới hùng hậu khiến cho việc thao túng và chế tạo nội dung trở nên đơn giản, và mạng xã hội khuếch đại khủng khiếp những thông tin giả dối được rêu rao bởi các tổ chức, cá nhân không trung thực, trong khi người dùng mạng xã hội dễ dãi chia sẻ thông tin. Các nền đã tăng trở thành mảnh đất màu mỡ cho tin xuyên truyền được số hóa, trực lợi. Việc tạo ra các dị bản có chủ ý và vô ý đã dẫn đến những khoảng cách và trở ngại thực sự trên con đường theo đuổi tính khách quan hay thu hẹp khoảng cách giữa “tin tức” và “sự thật”. Hệ thống truyền thông đang nỗ lực đối phó

với thực tế này một cách bền vững và chủ động. Đổi mới các chương trình đào tạo ngành truyền thông đóng vai trò quan trọng, thiết lập một nền tảng vững chắc cho sự phát triển nghề nghiệp vững vàng của những người làm truyền thông trong tương lai.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- Ireton, C. & Posetti, J. (2019). *Journalism, fake news & disinformation: handbook for journalism education and training*. UNESCO.
- Hilary, I. O., & Dumebi, O.-O. (2021). *Social Media as a Tool for Misinformation and Disinformation Management*, Delta State University, Nigeria.
- Wardle, C. & Derakshan, H. (2017). *Information Disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making*. Council of Europe.

Combating misinformation, approached through media training initiatives

Hoang Thi Hong Ha ¹, Hoang Huy Hoang ²

¹ Ho Chi Minh City University of Economics and Finance

² University of Economics, Hue University

Abstract

In the context of digital communication and the Internet, fakenews propagates rapidly, across multiple platforms and with a wide reach, causing profound damage and eroding societal trust. However, fakenews is not an entirely novel issue. The concept encompasses and unavoidably intertwines with long-standing biases inherent in communication. Fakenews essentially represents an age-old narrative bolstered by new technology and flourishing within the online environment. Media organizations and individuals have endeavored to counter fakenews through various means, encompassing both technical and human-centric approaches. Developing communication programs ought to be designed to shape and cultivate anti-disinformation skills, establishing a robust foundation for the future career development of communication professionals. These programs aim to equip individuals within the field with the tools necessary to combat disinformation, thereby fortifying a resilient groundwork for the future of the communication industry.

Keywords: Fakenews, misinformation, disinformation, malinformation, Journalism, Communication.